

**БОГОСЛОВСЬКИЙ І ХУДОЖНІЙ ЗМІСТ
КНИГИ МИТРОПОЛИТА ВЕЛЯМИНА РУТСЬКОГО
«USTAWY ŚWIĘTEGO OYCA NASZEGO
BAZYLEGO WIELKIEGO. TUDZIEŻ UWAGI
I NAUKI DUCHOWNE PRZEZ JOZEFA WELAMINA RUCKIEGO
METROPOLITĘ CAŁEJ RUSI ZEBRANE»**

Митрополит Велямин Рутський увійшов до історії української літератури як автор полемічних творів: «Sowita wina» [3], «Examen Obrony» [2]. Він підготував рукописну книгу, що містила аскетичні настанови Василя Великого. З огляду на недостатнє вивчення цієї книги, яка позначилася на реформуванні українського чернецтва в XVII ст., у статті досліджено теологічні міркування митрополита Веляміна Рутського, зібрані святоотцівські приписи. У публікації розкрито художні засоби увиразнення думки богослова, наведено приклади тлумачення ним фрагментів Святого Письма, церковних таїнств, християнських добродієв.

Ключові слова: Берестейська унія, Київська митрополія, Чин св. Василя Великого, полемічна література, митрополит Велямин Рутський.

Книга «Ustawy Świętego Oycy Naszego Bazylego Wielkiego. Tudzież uwagi i nauki duchowne», укладена митр. Велямином Рутським, становить науковий інтерес у вивченні світоглядних цінностей уніатського богослова, виявляє інтеграцію віровчення католицької церкви, елементів чернецтва Західної Європи до уставу Чину св. Василя Великого. Зібрання митр. Велямином Рутським аскетичних правил, укладених архієпископом Кесарії Каппадокійської Василієм Великим, мало на меті допомогти черницям досягнути християнської досконалості. Ці настанови, які Василій Великий спостеріг у житті єгипетських монахів [10, с. 523], регламентували відносини між черницями, деталізували правильне ставлення їх до речей, сприйняття непередбачуваних подій упродовж дня. Публікація цих правил, написання до них богословських коментарів у період становлення Чину св. Василя Великого сприяли богопосвяченню подвижниць. Так, у книзі митр. Веляміна Рутського читаємо: «Uważ iż Reguły te są środkiem dostąpienia doskonałości chrześcijańskiej, i drogą prostą do zachowania Przykazania Pańskiego, i porządkiem życia Zakonnego. Jako kiedy kto drogą nie idzie, do kresu swego nie przyjdzie; tak i Zakonnica końca powołania swego nie doścignie, jeżeli nie zachowa Reguł swoich» [1, с. 58].

Митр. Велямин Рутський уважав те, що чернецтво Східної церкви значною мірою пов'язане із вченням Василя Великого. Для митрополита Київської церкви, що прийняла унію та твердила про збереження східного обряду, прийняття чернечого уставу Василя Великого засвідчувало як для православних, так і католицьких богословів невідступність уніатів від вчення християнського Сходу. Через це у час формування Чину св. Василя Великого було укладено митр. Велямином Рутським книгу, що містила вибрані чернечі науки та зібрання правил, які регламентували права та обов'язки затвірниць.

У передмові до першого видання книги «Ustawy Świętego Oycy Naszego Bazylego Wielkiego. Tudzież uwagi i nauki duchowne przez Jozefa Welamina Ruckiego metropolitę całej Rusi zebrane» (Вільно, 1771 р.) вміщено подяку першій ігумені Свято-Духівського монастиря у Мінську Катерині Сапізі, доньці підканцлера литовського Павла Сапіги, за збереження рукопису митр. Веляміна Рутського, а також ігумені монастиря у другій половині XVIII ст. Феліціані Сороківній за подання скрипту до друку, ідею поділитися цим «скарбом» з іншими

монастирями василіан. Текст цієї передмови надруковано у другому виданні книги (Рим, 1854 р.), яке відтворювало публікацію у Вільні (1771 р.) [1, с. 5–6]. У вступній частині книги деталізовано читачеві зміст рукопису митр. Веляміна Рутського, як от: відібрані фрагменти морально-аскетичних творів св. Василя Великого, зібрання правил для монахів-василіан, способи посвячення черниць до Чину св. Василя Великого і вступу до новіціату. Деталі перевидання книги у Римі (1854 р.) розкрито у редакторській примітці публікації. Зокрема, із неї дізнаємося про те, що книга потрапила до Риму із Польщі завдяки ігумені монастиря Чину св. Василя Великого у Мінську Мокрині Мечиславській. Вона, зазнавши переслідувань з боку політики царя Російської імперії Миколи I, за правління якого монастирі Київської з'єднаної церкви закривалися, змушена була залишити Мінськ. Із розповіді редактора дізнаємося, що Мокрина Мечиславська зашила книгу митр. Веляміна Рутського у чернечому одязі як «найдорожчу реліквію». Діставшись Риму, вона передала цю книгу на переклад італійською мовою, для того, щоб її прочитав Папа Римський. Після цього книгу було перевидано у друкарні Риму (Конгрегація поширення віри) у 1854 р. із метою зберегти її для відновлення монастирів Чину св. Василя Великого в Україні, Білорусі, які було ліквідовано царем Миколою I у XIX ст. [1, с. 185–187].

На початку скрипту «Ustawy Świętego Ojca Naszego Bazylego Wielkiego. Tudzież uwagi i nauki duchowne» митр. Велямин Рутський розмістив твір Василя Великого «Слово про подвижництво. Чим належить прикрашатися ченцю» (Sevmo asceticus XII) [1, с. 7–12], [див.: 14, с. 19–20], [див.: 13, с. 140–142], у якому змальовано спосіб життя черниць, фрагмент «Слова про подвижництво» (Prologus V)» [1, с. 7–12], [див.: 8, с. 135–138], [див.: 7, с. 149–152], у якому архієпископ Кесарії підкреслив спільність укладених ним правил для ченців та черниць, зауваживши при цьому необхідність затвірницям докладати більших зусиль для мовчання, послуху¹ на відміну від монахів. У розділі «Summariusz reguł Świętego Ojca naszego Bazylego Wielkiego» митр. Велямин Рутський зібрав важливі настанови св. Василя Великого для подвижників, які знаходимо у його богословських творах, «аскетичних словах», «Малому та великому уставах», листах [1, с. 17–57], що зауважив автор передмови до видання скрипту у 1771 р.

Текст аскетичних бесід Василя Великого, наведений митр. Велямином Рутським у рукописі, адаптований до використання у жіночих монастирях. Зокрема, якщо у «Слові про подвижництво. Чим належить прикрашатися ченцю» (Sevmo asceticus XII)» [1, с. 7–12], [див.: 14, с. 19–20], [див.: 13, с. 141–142]. Василій Великий писав про настанови ченцям уникати розмов із жінками та вживання вина, то митр. Веляміна Рутського у рукописі, підготовленому для черниць, «Ustawy Świętego Ojca Naszego Bazylego Wielkiego. Tudzież uwagi i nauki duchowne» наставляв їх стерегтися чоловіків та вина [1, с. 10]. Зауважимо те, що переклад митр. Веляміна Рутського творів Василя Великого докладно відтворював давньогрецький текст. Проте необхідно відзначити те, що для ефективного осягнення думки, переконання черниць дотримуватися монастирського уставу митр. Велямин Рутський уживав у тексті лексику, що вдатно передавала емоції. Для того, щоб це відтворити, порівняємо фрагмент перекладу митр. Веляміна Рутського та митр. А. Шептицького твору «Бесіди про аскезу, що повинна бути окрасою монаха (III), у якому Василій Великий оповідав про блага, які чекають на праведників з Богом: «Zapłata bowiem tamta obfita jest, i korona sprawiedliwości, wieczne przybytki, i żywot nigdy końca niemająca, wesele niewypowiedziane, ustawiczne przy Ojcu i Synie i Duchu S. Mieszkanie, prawdziwego Boga w Niebie twarzą w twarz objawienie, tańce z Aniołami, z Ojcami SS. i Prorokami, Apostołami i Męczennikami, Wyznawcami i ze wszystkimi od wieku ukochanymi Wożymi!» [1, с. 12]. У книзі митр. А. Шептицького читаємо: «Тим, що заховують заповіді, велика заплата, нагорода безмірна, вінці справедливості, вічні мешкання, життя безконечне, невисказана радість, безнастанне перебування у Отця і Сина і св. Духа, правдивого Бога на небесах, оглядання Бога лицем у лице; радість з ангелами, з Отцями Патріархами, Пророками, Апостолами, мучениками, і сповідниками й тими, що від віка угодили Богу» [14, с. 20], [див.: 13, с. 142].

¹ «Послух» — цим словом позначається робота в монастирі.

Звід аскетичних правил Василя Великого у розділі «Summariusz reguł Świętego Oycy naszego Bazylego Wielkiego» митр. Веляміна Рутського регламентує правила проживання в монастирі, розкриває принципи формування відносин всередині спільноти. Так, укладач указав черницям на те, що вони повинні наслідувати янголів у ставленні до речей, як от: не вважати їх своїми, а — спільними для усіх в обителі [1, с. 18]. Це міркування Василя Великого знаходимо у його «Слові про подвижництво друге» (Sermo asceticus XIII) [14, с. 133], [див.: 13, с. 147]. Уніатський богослов услід за Василієм Великим застерігав подвижниць від об'єднання у невеликі групи, оскільки це могло зашкодити їхньому духовному зростанню та негативно позначитися на ситуації у монастирі [1, с. 18], [див.: 14, с. 133; 423]. Пристосовуючи аскетичні правила Василя Великого для черниць, митр. Велямин Рутський звертав їхню увагу на обережність у спілкуванні із чоловіками та радив стерегтися їх як вогню: «Z mężczyznami się też Siostry nasze witać i rozmawiać wystrzegać mają jako najpilniej, tak jako ognia» [1, с. 29]. Наведену думку Василій Великий висловив у III розділі «Монаших наук для тих, що подвижаються в монастирі і на самоті» [14, с. 388]. Зібрані митр. Велямином Рутським аскетичні правила являють собою практичний посібник, у якому деталізовано правила поведінки у монастирі та за його межами для того, щоб зберегти душу людини вільною, налаштованою на виконання Божих заповідей. Наприклад, у книзі митр. Веляміна Рутського вміщено напучення уникати тривалих розмов; не запитувати про новини в миру: «Nie wdawać się w długie rozmowy, nie bawić się onemi, ale zaraz zrozumiawszy rzecz odchodzić; daleko więcej (zaleca się) dwornie się nie pytać o nowinach, należących do świata, nie należących już do siebie» [1, с. 55].

Чернечі обітници, на думку митр. Веляміна Рутського, насамперед полягають у присяганні Богу вірності у вбогості, чистоті, послуху в монастирі «підтверженому Апостольською столицею» [1, с. 59]. Подібно до дерева, що глибоко укорінилося в землі та приносить добрі плоди, богобоязні учинки людини залежать від міри зміцнення волі людини в доброму. У подвижників воля укріплювалася обітницями [1, с. 63]. Августин Блаженний уважав складення обітниць присутнім у духовному житті черниць, завдяки чому воля людини поєднувалася із волею Божою [1, с. 60]. Зобов'язання черниць дотримуватися завіту, твердив митр. Велямин Рутський, не слід тлумачити як обмеження волі людини, необхідність, а навпаки, відштовхуючись від творів Августина Блаженного, уважати «щасливою неволею». Заувага митр. Веляміна Рутського щодо підпорядкування монастирів Риму, а також звернення до суджень Августина Блаженного указують на пристосування ним Чину св. Василя Великого до упорядкування західних монастирів (Чин Товариства Ісуса, Кармеліти Босі).

Теологічні міркування митр. Веляміна Рутського про важливість чернечих обітниць доповнюють висловлювання про важкість гріха. Перехід богослова до питання відповідальності за гріх зумовлене спробою попередити відступ подвижників від завіту. Для цього він увів до тексту розповідь про те, що виправлення «нескінченного зла гріха» потребували участі особи «неосяжної гідності» і відплати «незмірної ваги». У розкритті католицької сотеріології, що виявлялося у змалюванні Бога насамперед справедливим суддею, митр. Велямин Рутський послуговувався антитезою — риторичною фігурою, яка повною мірою підкреслювала руйнівні наслідки гріха, неможливість людини його виправити та потребу заплати для примирення з Богом: «Uważ iż taka jest grzechów naszych ciężkość, że Syna Bożego z Nieba na ziemię ściągnęła, i do przyjęcia człowieczego ciała, w którymby za ich zgładzenie ciężkie mógł ponieść męki, przyprawiła. Złość bowiem grzechu śmiertelnego jest nieskończoną, jako przeciw dobroci Bożej nieskończoną: (grzech tedy) nie mógł być jeno nieskończonem zadość uczynieniem zgładzony; zkaąd albo nieskończoną mękę człowiek cierpieć miał, ale to stworzeniu skończonemu niepodobna; (...) albo też żeby nieskończoności Osoba to na się przyjęła, i sprawą jaką, nieskończoności zasługi, Bogu zadość uczyniła. Taką Osobą był Chrystus Pan, który tę sprawę z nieskończoności miłości ku zbawieniu naszemu przyjął» [1, с. 66]. Цей уступ виявляє католицький погляд митр. Веляміна Рутського на питання спасіння людини, який ґрунтувався на обов'язковій заплаті за гріх для встановлення Божої справедливості. Цю сотеріологічну ідею латинників прокоментував патріарх Сергій Страгородський у книзі «Православное учение о спасении», котрий написав, що західний християнин цілком зосереджений на питанні, як

уникнути покарання, натомість православна церква докладает зусилля для того, щоб зцілити людину від гріха [5, с. 238].

Митр. Велямин Рутський напучував монахів у книзі «Ustawy Świętego Ojca Naszego Bazylego Wielkiego. Tudzież uwagi i nauki duchowne» бути пильними у боротьбі з підступним гріхом. Для цього богослов увів у текст розповідь про злого духа, якому диявол подав королівський престол за те, що він упродовж 40 років намагався ввійти одного ченця і наприкінці зв'язав його у пекло через один учинений гріх. Тлумачення митр. Велямином Рутським фрагменту із Книги Йова [4, с. 343] указувало на те, що погибель подвижників була важливою ціллю для духів п'їтьми. Так, у книзі читаємо: «Wypije prawi rzekę, a nie zadziwi się; a ma nadzieję że się Jordan wleje w gębę, jego». Gęba jego jest piekło. Rzeka w nie wpływająca są grzeszni, którzy z wielkim pędem jako pędkie rzeki, od przepaści piekielnej bywają pożerani» [1, с. 68]. Попри те, що богослов не розкрив значення «ріки Йордан», із тексту дізнаємося, що він трактував її як посвячених Богу праведників — подвижників. Цю відмінність Йордану від інших рік було зумовлено тим, що у ній пророк Іоанн охрестив Ісуса Христа, мешканців Єрусалиму і Юдеї. Коментарем до святоотцівського передання слугував опис непогамовності диявола відступницькими ділами людей, побудований навколо новозавітної метафори, яка зображає люцифера злим, «рикаючим левом».

Богословський коментар митр. Велямина Рутського до наведених аскетичних правил Василя Великого продовжує розділ книги «Stopnie do nabycia głębokiej pokory osobom zakonnym w tej spocie się kochającym do zachowania potrzebne», в якому зібрано 54 настанови християнської аскези для черниць. Ці правила, як зауважив митр. Велямин Рутський, взято із творів учителів Східної і Західної церков [1, с. 102]. Інтегруючи святоотцівські міркування до уставу Чину св. Василя Великого, укладач послуговувався діалогічним методом викладу, залучив тогочасний суспільно-культурний контекст. Зокрема, у III правилі «Поміркованість мови» митр. Велямин Рутський, застерігав черниць від зневажної мови: «Strzeż się jako najszkodliwszej zarazy duszy twojej mówić śmieje, a nie daj Boże, zuchwale, głupio, hardzie, albo jako Polacy mówią (animuszowato-chełpliwie)» [1, с. 70]. Назва розділу «Східці до набуття глибокої покори особам монастиря» розкриває задум укладача книги: подати модель благочестивої поведінки в монастирі, яка допоможе черницям змінитися насамперед зсередини, оскільки зодягнення у чернечий одяг не вдосконалювало духовно. Для цього необхідно дотримуватися аскетичних правил, укладених отцями церкви, які митр. Велямин Рутський охарактеризував метафорично «дорогою терпіння і покори, втоптану кроками багатьох ченців і черниць як на Сході, так і Заході» [1, с. 101]; «сокирою, якою черниця зможе відітнути коріння застарілих недосконалостей, усе зле» [1, с. 102]. Митр. Велямин Рутський зауважив черницям те, що виконання цих правил потребує від них значних зусиль, як от: спонукати себе творити добродійність [1, с. 101; 102]. Натомість, якщо ці приписи будуть знехтувані в монастирі, то черниця не звільниться від страстей, провадитиме несправедне життя, в якому матимуть місце гнів, неспокій, докори сумління [1, с. 100].

Подібну ідею набуття смирення знаходимо у «Ліствиці духовній» Іоанна Ліствичника [11], у якій у тридцяти повчаннях показано ступені сходження до «ангельського життя», як називав подвиг ченців Василій Великий [12, с. 21]. Зауважимо, що митр. Велямин Рутський у зібраних правилах покликався до аскетичного спадку ігумена Синайського монастиря. Наприклад, у XIII настанові «Вбогість»: «Pomnij na on wyrok Klimaka S. «Mnich nagi jest wszystkiego świata Panem» [1, с. 75]. Василій Великий у «Слові про чернецтво» (II) докладно схарактеризував життя у монастирі: «вихід за межі людської природи і підпорядкування себе уставам життя безтілесних» [12, с. 21]. Це судження Василя Великого, яке протиставляє земну людину духовній, пояснює настанови, наведені митр. Велямином Рутським, які з позиції ідей гуманістичного світогляду видаються неприйнятними. Проте, вивчення цих правил у контексті творів отців церкви вказує на відповідність їх ученню монахів, а саме: самопожертві, відмови від «я», набуття безпристрасності. Єпископ Ігнатій Брянчанінов зауважив у творах, присвячених подвижництву, зв'язок міри очищення людини від скверн і усвідомлення духовної немічності. Йшлося про те, що пошкодження людської природи відкривалося виконавцям євангельських заповідей, якими були подвижники [10, с. 601; 640]. Цю думку відтворено митр. Велямином Рутським у настановах черницям уважати себе гіршими за інших людей,

бачити учинені гріхи в минулому і сумувати над ними. У V правилі «Богомислення» читаємо: «Myśl bez przestanku o twoich nędzach wewnętrznych i powierzchownych, o twoich grzechach, o śmierci, o straszliwym Sądzie Bożym, abyś to ustawicznie przed oczyma mając pełną była strachu i bojaźni Bożej [1, с. 71]. Укладач аскетичних правил радив черницям займати останні місця, обирати речі, якими погордували інші затвірниці в монастирі. Критерієм у цьому випадку для черниці слугувало усвідомлення себе гіршою з-поміж творинь через невдячність Богу та численні провини: «A nieinaczej (obieraj) jakbyś nie była kobietą jak inne, ale jako jakim zwierzem; i owszem gorszą niżeli zwierz, bo ten nie mając takich dobrodziejstw Bożych jako człowiek, nigdy tak niewdzięcznym nie jest jako ty, gdy grzeszysz» [1, с. 73]. Богослов уважав усвідомлення черницями своєї гріховності одним із основних механізмів їхнього духовного вдосконалення. Для цього він у XV настанові («Покора») художньо змалював пошкодження душі людини гріхами, які перешкоджають примиренню з Богом, і вказав на потребу споглядати власну духовну недосконалість [1, с. 76]. Посутнім для «набуття святої покори» [1, с. 86] було уникнути прагнення здобути повагу серед оточення. Цю «велику таємницю» митр. Велямин Рутський дізнався із творів католицького святого, італійського теолога Бонавентури, котрий спостеріг поневолення людини, котра прагнула бути шанованою іншими: «kto dba i stara się o to aby był miłowany, usługaczem jest każdej takiej miłości» [1, с. 86].

У правилах для духовного поступу черниць в монастирі митр. Велямин Рутський виокремлював приписи не засмучувати нікого за будь-яких обставин (XVIII «Пошанування»), випереджати у вибаченні затвірниць, котрі зневажили учинком (XIX «Терпіння»), стеретися оскаржувати (XV («Витривалість»)), читати книги, які розповідають про духовне збагачення, наприклад твір Томи Кемпійського «Про наслідування Христа» (LIV («Науки»). Привертають увагу настанови митр. Велямином Рутським, які докладно виражають учення Східної Церкви. Зокрема, черниця повинна розуміти те, що вона сама найбільше може завдати собі шкоди (XL «Обережність»): «Wierz za rzecz najpewniejszą, iż nie masz na cię nic gorszego, i niebezpieczniejszego a tobie szkodliwszego, jako ty sama sobie (jesteś)» [1, с. 89]; тлумачити неприємності як благодіючий промисел Бога, натомість людей, що їх учинили — знярядям Божої волі (LII «Перенесення кривд») [1, с. 97].

Книга митр. Велямина Рутського «Ustawy Świętego Oycy Naszego Bazylego Wielkiego. Tudzież uwagi i nauki duchowne» містить розділ «Роздуми» [1, с. 105–122], в якому наведено думки богослова на тему вбогості, чистоти, послуху в монастирі. Ці міркування слугують коментарем до зібраних правил із творів Василя Великого, які знаходимо у розділі «Summariusz reguli Świętego Oycy Naszego Bazylego Wielkiego przez S.P.J.X. Józefa Welamina Ruckiego metropolite calej rusi zebrany» [1, с. 18–42]. Беручи до уваги звернення укладача книги до творів Августина Блаженного, Іоанна Златоуста, Томи Аквінського, Іоанна Касіяна Римлянина, Бернарда Клервоського, Амвросія Медіоланського, Іоанна Ліствичника, античних мислителів: Аристотеля, Сенеки, можемо твердити про власні теологічні міркування митр. Велямина Рутського, які богослов залишив як напучування для монастирів Чину св. Василя Великого.

В основу думки митр. Велямина Рутського над убогістю ченців покладено спостереження визначного борця з язичництвом Амвросія Медіоланського, отця-пустельника Івана Касіяна Римлянина, Нагірної проповіді Ісуса Христа та послання апостола Павла. Так, писав унійний богослов, Амвросій Медіоланський виокремлював з-поміж християнських добродіючностей убогість в обителі, називаючи її матір'ю всіх чеснот; святий Іван Касіян Римлянин виступав за те, щоб черниці не називали речі «своїми», натомість вони були спільними у монастирі [1, с. 105]. Митр. Велямин Рутський навчав подвижниць нехтувати багатством і золотом заради здобуття милості Бога та вічного життя, поставити за мету не прагнути жодного предмету. Нагірна проповідь, яку Ісус Христос розпочав зі слів «Блаженні вбогі духом», на думку богослова, підкреслювала благодіяння убогості. Те, що Ісус Христос народився у станиці, а не в царському домі, мав небагатих учнів, піклувався про нужденних указувало богослову на те, що вбогість, яку зневажає світ, необхідно розуміти як «перлину, найдорожче каміння» [1, с. 106]. Протиставлення інтерпретації вбогості у земному та небесному світах розвивало подальші думки богослова, для котрого ця відмінність указувала на руйнування, пошкодження людини та милосердя Боже її врятувати: «bardzo się świat dziwuje, bo mniema iż nad bogactwa nie masz nic

zaczniejszego a nad niedostatek nic wzgardliwszego» [1, с. 107]. Митр. Велямин Рутський, звернувшись до життєвої мудрості, спостережень над накопиченням багатства, відзначив те, що людина не стає щасливою від розкоші, а навпаки — невільною у прагненні зібрати більше достатку: «Nie zaiste, albowiem naśladowcy świata im więcej mają, tem więcej mieć pożądają; a gdy się nabytemi rzeczami nasycić nie mogą, do prawdziwego dusznego pokoju nigdy nie przychodzą» [1, с. 107]. Через це, твердив богослов, помірність черниці у одязі, речах, сповнить її миром, можливістю пізнати царство Боже, як от: не бути зухвалим, очиститися від гріхів, звільнитися від земних турбот, набути скромність, помірність, покору [1, с. 107–108].

Міркування митр. Велямина Рутського про значення обітниць жити в чистоті для усамітненого життя спираються на твори засновника ордену цистерціанців, укладача уставу тамплієрів Бернарда Клервоського, визначних учителів Східної церкви Іоанна Златоуста і Василя Великого. Згідно з їхніми писаннями чистота була знаряддям духовного відновлення людини, а саме: повернення до первісного стану, наближення до янголів та уподібнення Богу. На підставі святоотцівських творів митр. Велямин Рутський навчав черниць того, що у чистому тілі, яке є особливим даром Божим, вони набудуть рис людини, яку створив Бог у раю на землі: тіло підкориться духу, а відтак учинки, слова, думки людини будуть світлими [1, с. 111]. Збереження цієї чесноти, писав богослов, вгамовувало тіло, яке протриває духу та веде з ним непримиренну боротьбу для того, щоб осквернити душу. Зокрема, богослов порівнював тіло із найлютішим, ядовитим звіром, який становить для душі постійну небезпеку. Звільнення від цієї загрози полягало у виконанні обітниць чистоти, адже, даючи її, черниця зв'язувала пожадливість тіла – пашу змалюваного звіра: «Pożądliwość bowiem jego, która jest paszczką tej bestyi, powrozem slubu związawszy, ani ukąszenia, ani jadem zarażenia być nie może» [1, с. 115]. Зауважимо, що Василій Великий не вважав тіло чимось злим, порівнював його із конем, невтримність якого стримує уздечка, чим для людського тіла є розум, що повинен панувати над ним [14, с. 387–388]. Митр. Велямин Рутський помітив таку деталь, що черниця може бути гнівливою, прискіпливою, суворою, проте не втратить благочестя серед людей. Утім, вияв її нечистоти затьмарить славу її чернецтва, оскільки: «nie może być świętość gdzie nie masz wstrzemięźliwości, nie może tam być Duch Boży, gdzie ciało panuje» [1, с. 116].

Тісний зв'язок осіб, що перебувають у монастирі, з Богом відбувається у дотриманні послуху, смирення, яким людина і янголи досягають християнської досконалості. Митр. Велямин Рутський писав, що чернецтво втрачає сенс, якщо подвижник не спрямовує свої зусилля для виконання Божої волі. Пишучи про важливість послуху, богослов порівнював його із короною, прикрашеною багатьма перлами, цим самим зауваживши взаємопов'язаність чеснот у духовному поступі подвижників. Автор погоджувався із тим, що сутність смирення висловлювала метафора, яка називала послух «Божою палицею, дотик якої перетворював усе в золото» [1, с. 119–120], тобто звичайні учинки черниць завдяки послуху ставали цінними для Бога. Без послуху, твердив богослов, не відбувалася жодна перемога у духовній війні монахів [1, с. 119]. У розкритті значення послуху митр. Велямин Рутський звернувся до думок Григорія Богослова, Іоанна Ліствичника, котрі розуміли смирення передусім як відкинення волі, «зречення своєї душі і тіла» [1, с. 121]. У випадку черниць, зауважив богослов, послух реалізувався у здійсненні волі настоятеля монастиря і полягав у трьох речах: зробити доручені справи, виконати волю старших, відкинути власну думку і розум на користь ігумені [1, с. 118]. Деталізуючи присутність цієї добродієвості, митр. Велямин Рутський навів у тексті згадку про біблійну історію ізраїльського царя Саула та пророка Самуїла, котрий докоряв царю за сум'яття перед ворогами, відзначивши при цьому виключну перевагу послуху людини над жертвоприношеннями для Бога. Зокрема, про це писав Григорій Богослов: «cudze mięso, ale przez posłuszeństwo własna wola i swoboda bywa zabijana» [1, с. 118]. На відміну від чеснот убогості та чистоти тіла, які стосувалися речей зовнішніх, смирення походило із серця людини, яке вона віддавала Богу, а отже, було важливішим [1, с. 119]. На думку богослова, важливість послуху спостерігаємо у наслідках гріхопадіння Адама і благословення Авраама. У протиставленні цих біблійних історій митр. Велямин Рутський дійшов висновку про те, що послух однієї людини, у цьому випадку Авраама, став спасінням для усіх народів, натомість через переступ Адама людський рід було проклято, у світ увійшли тривоги, війни, хвороби: «Drugie się pokazuje z nieposłuszeństwa Adama pierwszego Rodzica, albowiem on nie tylko z Raju

ziemkiego był wygnany, ale też ze wszystkim potomstwem swoim pod przeklęstwo wpadł; wszystkie bowiem tego świata starania, zabiegania, trwogi, prace, nędze, choroby, głody, pragnienia, śmierć, i wszelakie grzechy, są tego nieposłuszeństwa skutki i karanie» [1, с. 122].

Митр. Велямин Рутський у наступних частинах «Духовних роздумів»: «Про благодать покликання до монастиря (VII)», «Про блага монастиря (VIII)» розповів про переваги, які отримують черниці за те, що обрали життя в обителі. Їхню прерогативу богослов обґрунтував цитатами зі Святого Письма, святоотцівськими міркуваннями, а саме: Григорія Богослова, святого Бернарда, Томи Аквінського, а також висловлюванням давньоримського філософа Аннея Луція Сенеки. Митр. Велямин Рутський, покликаючись на Григорія Богослова, відзначив, що вхід до монастиря переважає всі покути людини для умилоствлення Бога, подібно старозавітному цілопаленню над іншими жертвопринесеннями. Самітництво, писав митр. Велямин Рутський, було другим хрещенням, у якому людина звільнялася від покарання за гріхи [1, с. 124]. Натомість святой Бернард разом з іншими отцями церкви життя в монастирі прирівнював до мучеництва. Митр. Велямин Рутський знайшов цьому пояснення у творах Томи Аквінського, котрий писав про сатисфакцію, покриття гріхів, а відтак черниця принесла гідний відкуп, оскільки роздала достаток убогим і присвятила життя служінню Богу. Виходячи із того, що черниця веде постійно боротьбу із умиртвінням плоті (похоть тіла і світу), через відкинення своєї волі чернецтво є «духовним мучеництвом», оскільки найважче панувати над собою. Про це дізнаємося, зауважив богослов, із книги Приповістей («довготерпеливий краще хороброго, і той, хто володіє собою більший від завойовника міста», Пр.:16:32), а також творів давньоримського філософа Сенеки, що уважав «*imperare sibi maximum imperium est*» [1, с. 125].

У підрозділі «Про благодать створення (IX)» митр. Велямин Рутський навчав черниць побачити Боже милосердя у тому, що вони створені за його образом і подобою. На перший погляд ця деталь була незначною, щоб їй приділяти увагу, проте з біблійного погляду життя людини було виявом благодіяння Творця та спонукало до відповіді. Можемо припустити, що цей тематичний підрозділ був алюзією до біблійного вірша, який читаємо у Книзі Пророка Єремії: «а як здобудеш дорогоцінне з нікчемного, будеш як уста Мої» [4, с. 453]. Богослов вбачав у кожній людині перст Божий, акт творення, про який дізнаємося із П'ятикнижжя Мойсея. На його думку, черниці мають втішатися тим, що створені не камінням, твариною, а покликані у світ здоровими, розумними людьми. Цю думку богослов доповнив у підрозділі «Про благодать для кожного» (XIII) [1, с. 142]. Вкажемо на те, як митр. Велямин Рутський тлумачив образ Божий у людині: «*Stworzył cię na Obraz i podobieństwo swoje: na obraz w tem, iż ci dał, rozum, wolę, i pamięć; na podobieństwo zaś, iż cię sposobną uczynił na przyjęcie wszystkich cnót i ubogów dusznych, które są jakoby natury Boskiej niejakim piętnym i uczestnictwem*» [1, с. 131]. На Боже призволення людина повинна відгукнутися у виконанні заповіді, яку знаходимо у Книзі Повторення Закону та Євангелія, «любити Бога всім серцем, усією душею, всім розумом, усіма силами» [4, с. 121]. Давньогрецький філософ Аристотель, писав митр. Велямин Рутський, спостеріг, що людина не може достатньо віддячити батькам, що її породили. Це міркування ученого античності підкреслювало, зауважив богослов, відповідальність людини служити Богу, котрий її створив, обдарував вічною душею, незчисленними благами. Виходячи із того, що людина стоїть у центрі Божого творіння на землі, митр. Велямин Рутський деталізував її відносини із навколишнім світом, навчав черниць тому, що небесні світила, земні творіння, речі покликані служити людині, допомогти їй у примиренні з Богом. Утім, зі свого боку людина відповідальна за розважливе користування усіма створеними для неї дарами, такими як: розум, мудрість, міць тіла, здоров'я, наука, багатство, гідність [1, с. 133].

Ці міркування митр. Велямина Рутського співвідносяться із підрозділом «Про благодать збереження (XII)» [1, с. 140–142], у якому він подав біблійне обґрунтування піклування Бога про людину, яке виявляється у впорядкуванні планет, наданні людині повітря, оточенні її квітами. Над цим повинні були застановитися черниці в монастирі: «*Toż się i o wszystkim inszym stworzeniu widomym świata tego mowić może, iż Pan Bóg do tego końca je kieruje, aby człowieka w swej bytności zachował; Niebo z Planetami, powietrze z ptactwem, morze i rzeki z rybami, ziemię z bestyjami, owocami, kwiatkami, farbami, i wonnościami*» [1, с. 141]. Настанови богослова черницям про сприйняття як добрих, так і негативних обставин, які знаходимо у

цьому підрозділі, ґрунтуються на ученні Західної церкви. Згідно з інтерпретацією митр. Веляміна Рутського світ постає «морем бід і нескінчених праць» [1, с. 141]. Причиною скорбот богослов уважав гріх «ponieważ wszelkie zło albo z natury, albo z grzechu pochodzi» [1, с. 142]. Якщо черницю оминули хвороби, важка праця, вона повинна пізнати у цьому Боже милосердя. Натомість, у православному богослів'ї скорботи не завжди пов'язані з гріхом; подекуди їх тлумачать як вияв Божого призволення для збереження людини від гріхів тощо. Погляд митр. Веляміна Рутського визначають в ученні православної церкви як «старозавітний». Ця відмінність підкреслює внесення до Чину св. Василя Великого елементів світогляду Західного християнства.

У X підрозділі «Про благодать викуплення» митр. Велямин Рутський увиразнив думки над питаннями сотеріології, які знаходимо у підрозділі «O ciężkości grzechu przeciw Chrystusowi panu, który za grzechy umarł» [1, с. 66–69], вмотивував значення жертви Сина Божого у спасінні людини. Висвітлюючи в основному католицьке богослів'я, яке розуміло Бога насамперед справедливим суддею, котрий потребував за учинені гріхи належного відкупу, митр. Велямин Рутський навчав черниць про непізнання Боже милосердя до людини, яка хотіла стати богом, натомість стала тлінною і «нагою». Благодіяння Бога, писав митр. Велямин Рутський, виявлялося у відкупленні людини від гріхів, неволі диявола, вічного вогню, приготовленого для нього і його ангелів [1, с. 136]. У розповіді, зверненій до черниць, богослов охарактеризував спосіб «спасіння людини на хресті» як «найдосконаліший», такий, що найбільше виражає любов Бога до людини: «Bóg dla człowieka chciał tedy być człowiekiem, i to śmiertelnym i cierpiętlwym; bo wolał raczej umrzeć dla człowieka, aniżliby miał zginąć człowiek» [1, с. 134]. Для того, щоб пояснити читачу милосердя Боже до людини, богослов увів до тексту розповідь про земного правителя, котрий за важкі переступи свого найменшого невільника хотів себе або свого сина видати на смерть. Цей приклад указував на те, що ідея спасіння людини, якій навчає християнство, не піддається логіці суспільних відносин і належить Богу. Міркуючи над причинами необхідності страсної смерті Христа, митр. Велямин Рутський, як і в підрозділі «O ciężkości grzechu przeciw Chrystusowi panu, który za grzechy umarł» навів думку про те, що Бог міг відкупити людський рід у молитві, однією краплею крові, проте «chciał wylaniem wszystkiej Krwi swojej, i Męką zewszycy najokrutniejszą, i najzelżywszą to odkupienie sprawić» [1, с. 135]. Зауважимо, що розуміння богословом значення страждань Сина Божого і смерті на хресті було розмитим, оскільки докладно не пояснює їх причин. Так, мислителі Східної церкви розглядали Ісуса Христа не як «страдницьке знаряддя умилостивлення, а відновника нашої впалої природи» [5, с. 22]. Митр. Велямин Рутський на кшталт католицьких богословів навів у книзі опис останніх годин життя Сина Божого на землі, зосередивши увагу читача на його страданні, самотності: «Uważ jak (ta męka) okrutną była, iż Mu w Ogrójcu modłacemu się, sama myśl o przyszłych mękach pot krwawy z całego ciała wycisnęła. A biczmi tak był posieczony, poszyjkami tak potłuczony, i plwocinami tak oszkaradzony, iż się zdał być trędowatym. Głowę Jego cierniowemi ościami aż do mózgu przewiercono; a nad to wszystko ciężki tram krzyżowy, samemu, na plecach okrutnie zranionych nieść kazano» [1, с. 135]. Проникливість богослова стражданнями Сина Божого, яку читаємо у цьому фрагменті, слугують для пізнання його психологічних особливостей світобачення з-поміж яких виокремимо зворушливість, щирість. Мовлення богослова спирається на стилістичний прийом антитези, завдяки якому вдавалося виокремити присутні питання сотеріології. Зокрема, митр. Велямин Рутський писав про прийняття безсмертним Богом тлінного людського тіла, спасіння людини: «Najprzód z córki diabelskiej stałaś się córką Bożą; z dziedziczki wiecznego potępienia stałaś się dziedziczką wiecznego Królestwa Niebieskiego, i uczestniczką łaski i przyjaźni Bożej, i wszystkich darów duchownych» [1, с. 136]. Важливим у розповіді богослова для черниць було й те, що він утішив їх можливістю очищення гріхів, у які можна було впасти. При цьому черниця повинна була приступити до таїнства покаяння, що відновлювало благодать Божу в людині.

XII підрозділ «Про благодать покликання до святої віри» опосередковано покликається до питань віровизнання християнських церков. Митр. Велямин Рутський не писав про Берестейську унію, полеміку із православними богословами, утім із тексту дізнаємося, що «святу віру», завдяки якій відбувалося примирення людини із Богом, репрезентувала насамперед Західна церква. Про приналежність Східного християнства до «святої віри» немає

згадки. Натомість у книзі читаємо про язичницькі народи, еретиків, християн інших конфесій, які були спасенні у правдивій вірі, проте згодом упали у ересь або важкі гріхи, з яких не підвелися [1, с. 139]. З огляду на це, писав богослов, черниці Чину св. Василя Великого повинні втішатися тим, що входять до католицької церкви, яка зберегла апостольське наступництво: «Patrz że jakieś dzięki winna Bogu twemu, iż z takiej wielości złośliwych wybrał cię, byś się urodziła między domownikami Kościoła S. Katolickiego, i mlekiem nauki Apostolskiej była karmiona, i Krwią Jezusową napojona; i że chciał abyś się przez Chrzest Sw. odrodziła, i stała Córką Bożą i żywota wiecznego Dziedziczką» [1, с. 138].

Митр. Велямин Рутський уважав належність людини до «святої віри» присутньою для дії «благодаті викуплення», про яку написано у X підрозділі [1, с. 134–137]. Поясненням їх зв'язку слугував приклад відновлювальної дії пластиря, ліків за умови прикладення їх до рани. Богослов переконував у тому, що відкуплення людини жертвою Христа не здійснювалося за межами «святої віри» і церковних таїнств: «Jako bowiem plastr lub jakiegokolwiek lekarstwo nie jest pożyteczne, jeśli nie będzie na rany przyłożone, tak też ani Męka Chrystusowa w nas żadnego pożytku nie sprawuje, jeśli przez Wiarę, i SS. Sakramenta nie będzie nam udzielona» [1, с. 137]. Людина не могла прилучитися до «святої віри» самостійно, відзначав богослов. Для цього потрібна була дія особливої благодаті Бога, у поясненні якої митр. Велямин Рутський застосував стилістичний прийом протиставлення, що увиразнював специфіку спасіння людини у Західному християнстві [5, с. 42–44]: «Uważ też i to, iż żaden bez osobliwszej łaski Bożej i wspomżenia Jego do Wiary S. prawdziwe nie bywa powołany. (...). Albowiem jako kamień z przyrodzenia swego zawsze leci na dół, ani się może wznieść ku górze, jeśli pomoc zwierchnia nie przystąpi; tak człowiek dla zgorzenia grzechowego zawsze jest skłony do miłości rzeczy ziemskich, a do zamiłowania rzeczy Niebieskich umysłu swego podnieść nie może, jeśli prawicą Najwyższego nie będzie wspomżony» [1, с. 138]. Ця обставина слугує для розкриття причин непоступливості богословів у православно-уніатській полеміці. Зокрема, виявляє те, що уніати були переконані у сходженні на них Божої благодаті, завдяки якій вони прагнули інтегрувати Київську церкву до «святої віри», у якій було можливим звільнення людини із рабства гріха.

Таким чином, дослідження книги «Ustawy Świętego Oycy Naszego Bazylego Wielkiego. Tudzież uwagi i nauki duchowne» у герменевтичному, художньому контекстах розкриває способи тлумачення Святого Письма митрополитом Велямином Рутським, застосовані стилістичні засоби увиразнення думки.

Список використаної літератури:

1. Ruckiy J. W. Ustawy Świętego Oycy Naszego Bazylego Wielkiego. Tudzież uwagi i nauki duchowne przez Jozefa Welamina Ruckiego metropolitę całej Rusi zebrane / Jozef Welamin Ruckiy. — Rzym, 1854. — 187 s.
2. Rutski W. «Examen Obrony, to jest odpis na script, Obrona Werificatij nazwany, w którym się zgromadzenie Wilenskie Zejścia Ducha iustificuie, że nie popadło w Sowitą Winę, sobie zadana» / Welamin Rutski // Архив Юго-Западной России. — К., 1914. — Т. VIII. — Ч. I. — С. 562 — 596.
3. Rutski W. Sowita wina to iest odpis na script, Maiestat Krola Iego Msci honor y reputatia Ludzi Zacznych Duchownych y Swieckich obrażaiacy, nazwany, Verificatia Niewinnosci / Welamin Rutski. — Wilno, 1621.
4. The Holy Bible Containing the Old and New Testaments in the King James Version. — Nashville, 1984. — 764 p.
5. Архиепископ Сергей Страгородский. Православное учение о спасении. Опыт раскрытия нравственно-субъективной стороны спасения на основании св. Писания и творений святоотеческий / Святейший Патриарх Московский и всея Руси Сергей (Страгородский). — СПб., 2010. — 317 с.
6. Біблія. Книги священного писання старого та нового Завіту. — К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. — 1407 с.
7. Василій Великий. Морально-аскетичні твори / Василій Великий; [пер. з давньогрецьк. Л. Звонська]. — Львів: Свічадо, 2006. — 380 с.
8. Василій Великий. Науки святого Василя Великого для народу / Василій Великий; [пер. з грецьк. о. Й. Чепіль, ЧСВВ, о. М. Когут, ЧСВВ о. Д. Дорожинський, ЧСВВ, о. С. Фединяк, ЧСВВ]. — Жовква: Місіонер, 2010. — 276 с.

9. Василій Великий. Рік зі святим Василієм. Моральні правила. Ширші правила / Василій Великий. — Львів : Свічадо, 2013. — 784 с.
10. Игнатий (Брянчанинов Д. А.) Собрание сочинений: в 7 т. / святитель Игнатий Брянчанинов, епископ Кавказский и Черноморский. — 2-е изд., стер. — Краматорск, 2009. — Т. I : Аскетические опыты. — 672 с.
11. Св. Йоан Ліствичник. Ліствиця духовна / Йоан Ліствичник // Духовна спадщина святих Отців. — Жовква, 2012. — Т. 4. — С. 8–84.
12. Святитель Василий Великий. Творения иже во святых отца нашего Василия Великого, архиепископа Кесарии Каппадокийския / Василий Великий. — Спб., — Ч.5: «О подвижничестве». — 57 с.
13. Святитель Василій Великий архієпископ Кесарії Каппадокійської. Творіння / Василій Великий. — К., 2010. — Т. II. — Кн. I : Аскетичні творіння. Про хрещення. — 491 с.
14. Шептицький А. Аскетичні твори св. Василя Великого / Андрій Шептицький // Bibliotheca Spirituale Ucraina. — Vol. 76 : Opere ascetiche di san Basilio Magno. — Roma, 1989. — 490 с.

**Theological and Artistic Contents of the Work
«Ustawy Świętego Ojca Naszego Bazylego Wielkiego.
Tudzież uwagi i nauki duchowne przez Jozefa Welamina Ruckiego
metropolite całej Rusi zebrane» by Metropolitan Velamin Rutski**

The article presents a study of the work «Ustawy Świętego Ojca Naszego Bazylego Wielkiego. Tudzież uwagi i nauki duchowne przez Jozefa Welamina Ruckiego metropolite całej Rusi zebrane» by Ukrainian theologian, polemicist, metropolitan Velamin Rutski, which influenced the reforms of monasteries in Ukraine in the XVII century. In this book Velamin Rutski collected the important ascetic directions of Basil of Caesarea and stated his thoughts on the nun's life in monastery. These ideas revealed the peculiarities of his world-view. The paper presents an analysis of the artistic means used by Velamin Rutski in his writing, studies the ways of interpretation of the Bible, Church sacraments, and Christian virtues.

Key words: Kyiv Metropolitanate, the Order of Saint Basil, polemical literature, metropolitan, Union of Brest, Velamin Rutski.